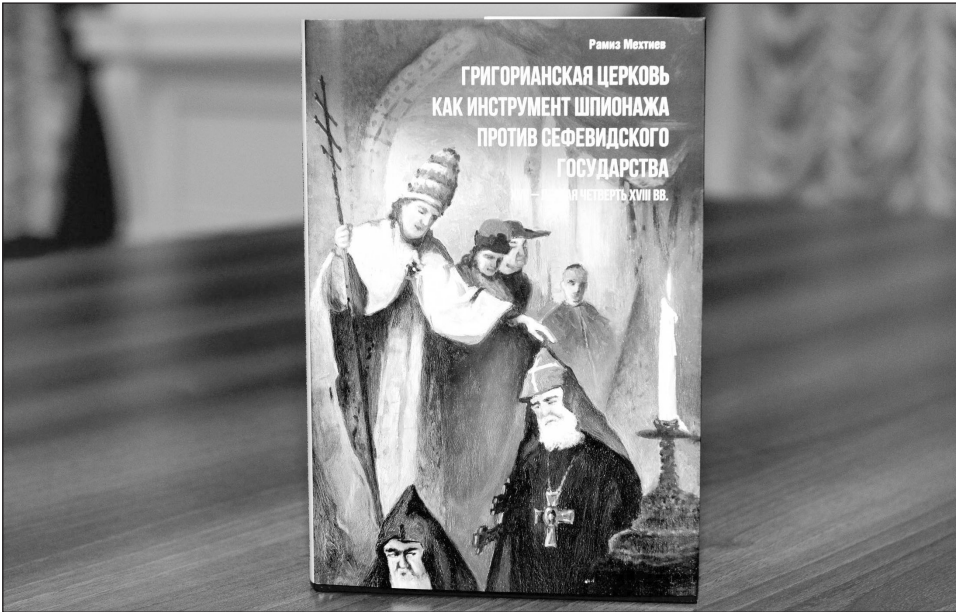

Səfəvilər dövlətinə qarşı qriqorian kilsəsinin kəşfiyyat və siyasi-ideoloji fəaliyyətinin ifşa olunmasına həsr edilmiş qiymətli monoqrafiya

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyində dekabrın 11-də muzey kollektivi və respublika elmi ictimaiyyətinin aparıcı təmsilçilərinin iştirakı ilə keçirilən elmi sessiya akademik Ramiz Mehdiyevin bu günlərdə işıq üzü görmüş “Qriqorian kilsəsi Səfəvilər dövlətinə qarşı casusluq aləti kimi. XVII əsr - XVIII əsrin ilk dövrüdə” monoqrafiyasının geniş müzakirəsinə həsr edilib.

AZƏRTAC xəbər verir ki, tədbiri açan muzeyin direktoru, akademik Rafael Hüseynov əvvəlcə akademik Ramiz Mehdiyevin son illərdə Şah İsmayıl Xətai və Səfəvilər dövləti ilə əlaqədar apardığı araşdırmalar və bunun elmi həyatımızdakı mühüm əhəmiyyətindən bəhs edərək deyib: **“Azərbaycan tarix elmi və mədəniyyətsünaslığında Şah İsmayıl Xətainin şəxsiyyəti və fəaliyyəti, onun qurucusu olduğu Səfəvilər dövlətinin keçdiyi yol barədə çoxlu məqalələr, kitablar yazılıb, dissertasiyalar müdafiə edilib, yeni tədqiqatlar da aparılmaqdadır. Lakin akademik Ramiz Mehdiyevin son bir neçə il ərzində yazıb nəşr etdirdiyi “Şah İsmayıl Səfəvi ali məramlı tarixi şəxsiyyət kimi”, “Şah İsmayıl Səfəvi: Hökmdarın və döyüşçünün portreti”, “Şah İsmayıl Səfəvi: Tarixi, diplomatik sənədlər toplusu” əsərləri həm Xətaişünaslığa, həm Səfəvi dövlətinin tarixini daha dərindən öyrənmək istiqamətində yeni bir mərhələnin başlanmasına təkan verir. Akademik Ramiz Mehdiyevin araşdırmalarını səciyyəvləndirən başlıca xüsusiyyət ondan ibarətdir ki, bu əsərlərin hamısında sətirlərin ardında yalnız mötəbər bir alim görünür. Şəxsiyyətində həm görkəmli dövlət xadimini, həm də yüksək təcürbəyə və əhatəli biliklərə malik mükəmməl alim məziyyətlərini birləşdirən akademik Ramiz Mehdiyev seçdiyi istənilən problemə də elə bu görünüşünə uyğun yanaşır. İctimaiyyətə təqdim etdiyi əsərlərin hər birində o, həm alim, həm ictimai xadim, həm dövlət adamıdır. Qələmə aldığı əsərlərin hər birində o, keçmiş, tarixi dünənində baş vermiş hadisələri araşdırsa da, həmin tədqiqatların nəticələrinin bu gün üçün hansı istiqamətlərdə gərəklili və əhəmiyyətli ola-**

cağını da unutmur, bəlkə də bunun daha da vacib olmasını vurğulayır. Yenidən elmi dövriyyəyə daxil olan “Qriqorian kilsəsi Səfəvilər dövlətinə qarşı casusluq aləti kimi” əsəri bu baxımdan akademik illərdən bəri apardığı sistemli fəaliyyətin uğurlu davamı, alimin Səfəvilər dövlətinin tarixi və dövlətimizin müasir təhlükəsizliyi mövzusu araşdırmaq sahəsində ciddi nailiyyəti hesab edilməlidir”.

“Şərq-Qərb” nəşriyyatında buraxılmış, 10 çap vərəqi həcmində olan, müxtəlif xarici dillərdəki bir çox məxəzlər və tarixi araşdırmalara istinadlarla yazılmış, problemin qoyuluşu və həlli nöqtəyi-nəzərindən tam yeni və orijinal olan bu monoqrafiya ilə bağlı ümumi məlumatları sessiya iştirakçılarının diqqətinə çatdırdıqdan sonra akademik Rafael Hüseynov əsərlə bağlı mülahizələrini əks etdirən “Səfəvilər dövlətinin açılmamış səhifələri və erməniciliyin köhnə fitnəkarlıqları” adlı məruzə ilə çıxış edib. O qeyd edib ki, akademik Ramiz Mehdiyev Azərbaycan tarixinin bütün məsələlərinə və mərhələlərinə keyfiyyətə yeni yanaşma tələb olunmasını bu əsəri ilə bir daha sübut edir. **“Yaddaşsız, tarixin dərk olunmasına əsaslanmayan toplum həm bu gündən, həm də gələcəyindən məhrumdur”** yazan akademik R.Mehdiyev yeni monoqrafiyası ilə tarixi hafizənin elə qatlarını açıq ki, bu barədə elminiz indiyədək səthi məlumata malik olub. Akademik tarix elminə də hələ də mövcud arzuolunmaz hallara tənqidi münasibəti, ictimaiyyətə ünvanladığı proqram səciyyəli baxışlardan ibarət bu yeni monoqrafiyası Azərbaycan alimlərini səfərbər olmağa, xalqımızın ümdə tələblərinə cavab verən tarix əsərləri yazmağa və nəşr etdirməyə səsləyir.

Elmi sessiyadakı müzakirələrdə bir sıra tanınmış elm adamları və mütəxəssislər düşüncələrini bölüşüblər.

Tarix üzrə elmlər doktoru, professor Şahin Fərzəliyev əvvəlcə müstəqillik illərində Azərbaycan Respublikasında tarix elminin inkişafında akademik Ramiz Mehdiyevin rolunu ayrıca qeyd edib. Bildirilib ki, bu əsər Vətən tarix elminə fenomenal hadisə kimi dəyərləndirilə bilər. Ramiz Mehdiyev aktual, tədqiqi zəruri olan kəskin problemləri öncədən görmək və yüksək elmi səviyyədə araşdırmaq qa-

biliyyəti ilə fərqlənən tarixçidir desək, yarılmıq. Onun bu əsəri Azərbaycan tarix elminə qriqorian kilsəsinin XVII əsr-XVIII əsrin birinci rübündə Səfəvi dövlətinə qarşı kəşfiyyat və siyasi-ideoloji fəaliyyətinin ilk dəfə ətraflı araşdırılması və işıqlandırılması faktı kimi olduqca əhəmiyyətlidir. Dörd fəsildən ibarət monoqrafiyada guya “Səfəvi şahlarının ermənilər qarşısında daim qorxu, xof duyğusu keçirmələri” haqqında erməni uydurmalarına əsaslı tənqidi münasibət bildirilir, “köhnə peşsinə” - casusluğa sadıq qalan ermənilərin Səfəvi İmperiyası ərazisində Qərb dövlətlərinin xeyrinə casusluq fəaliyyəti araşdırılır, Səfəvi hökmdarlarının Vatikan emissarlarına və onların erməni yardımçılarına qarşı mübarizəsindən bəhs olunur, Səfəvi dövlətinin tənezzülü və Moskva dövlətinin (Rusiyanın) yüksəlişi dövründə qriqorian kilsəsinin İslam türk dünyasına qarşı avantürüst və dağıdıcı fəaliyyəti tədqiq edilir, ermənilərin yeni xəyanətlər yoluna üz tutduqları göstərilir.

Akademik bizə onu da xatırladır ki, erməni etnosunun xəyanətkarlığa, avantürizmə meyilli olması ermənilərin əsrlər boyu səpələnmiş halda məskunlaşmağa meyillənmələri onların etnogenezi ilə bağlıdır, ermənilərin xarakterinin mühüm cəhətidir, tarixi faktlar isə bizdən daim ayıq-sayıq olmağı, ermənilərlə ünsiyyət zamanı onların xəyanətkar olduğunu bir an belə yaddan çıxarmamağı tələb edir.

Akademik Ramiz Mehdiyev düzgün olaraq irad tutur ki, elmi ictimaiyyət nümayəndələri, şərqşünaslar, tarixçilər Heydər Əliyev Fondunun fəal yardımı ilə Vatikan arxivindən Azərbaycan Respublikasına gətirilmiş qriqorian kilsəsinin casusluq fəaliyyətini və avantürüst əməllərini əks etdirən zəngin tarix materiallarını indiyədək, qismən də olsa, işləyib hazırlaya və cəmiyyətə təqdim edə bilməyiblər.

AMEA Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin şöbə müdiri, professor Şəfəq Əlibəyli çıxışında daha çox monoqrafiyada əksini tapmış vacib bir mövzu üzərində dayanıb. Qeyd edib ki, ermənilər Vatikan və bir sıra Qərb dövlətlərindən ötrü Səfəvilər dövləti əleyhinə kəşfiyyat məlumatları toplamaq, casusluq fəaliyyətlərini həyata keçirmək istiqamətində əsas qüvvə olublar. Məruzəçi, akademik R.Mehdi-

yevin qriqorian kilsəsinin azərbaycanlılara və türklərə qarşı düşmən və satqın siyasətinin köklərini uzaq keçmişə gedib çıxdığı və bunun Azərbaycanla Türkiyə torpaqlarında “böyük Ermənistan” yaratmaq arzusu ilə bağlı olduğu qənaətinə şərik çıxdığını söyləyib. Xatırladı ki, Romadan daimi maliyyə yardımı almaq erməni dini qurumunun da əsas məqsədinə çevrilmişdi. Vatikan üçün aydın idi ki, Ecmiədzin başda olmaqla, ermənilər istənilən səviyyədə casusluq fəaliyyəti göstərməyə hazırdır. Monoqrafiyada danılmaz sübutlar və dəlillər əsasında Səfəvilər dövründə katolikliyi qəbul edən bəzi erməni din xadimlərinin ikiüzlü olması, maddi maraq xətrinə katolikliyi yalandan qəbul edib, qriqorianlığa xidmət göstərmələri ifşa edilir.

Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin elmi işlər üzrə direktor müavini, professor Xatirə Bəşirli Ramiz Mehdiyevin yeni kitabının məziyyətlərindən söz açarkən ilk növbədə belə bir cəhət üzərində dayandı ki, əsər boyu erməni tarixçilərinin həqiqətləri tərsinə çevirən, ağa qara deyən, yalanlar və uydurmalarla ibarət mülahizələri təhlil edilir, saxtakarlıqların anatomiyası açıqlanır: **“Hörmətli akademik Ramiz Mehdiyev erməni tarixçilərinin qələmə aldıqlarının heç bir elmi, dini əsası olmadığını və tarixi həqiqətlərə söykəmədiyini xüsusilə vurğulayaraq yazır ki, “hansı erməni dövlətinin qaytarılmasından və onun uğrunda mübarizə aparmaqdan söhbət gedə bilər ki, 1441-ci ildə erməni kilsəsi öz taxt-tacını Qafqaza köçürmək üçün məhz Qaraqoyunlu dövlətinin hökmdarı Cahan şahdan (1436-1467) icazə almaq məcburiyyətində idi. Hətta erməni orta əsr salnaməçisi Arakel Davrijetsinin yazılarından anlaşılır ki, erməni ruhanilərinin başçısı patriarx Zəkəriyyənin Cahan şahla görüşü zamanı hökmdar lütfkarlıq göstərərək qriqorian kilsəsinə İrevan yaxınlığında yerləşən Ecmiədzində torpaq sahəsi ayırıb”.**

Məruzəçi müasir erməni tarixçilərinin bir çox yazılarını elə erməni mənbələri vasitəsilə ifşa etməsinə akademik R.Mehdiyevin bu əsərindəki ən cəlbedici və elmi baxımdan faydalı əlamət kimi dəyərləndirib.

Tarix elmləri doktoru, professor Kamil İbrahimov akademik R.Mehdiyevin bu kitabını Səfəvilər dövlətinə qarşı casusluq, şantaj və separatizm vasitəsinə çevrilmiş qriqorian kilsəsinin kəşfiyyat və siyasi-ideoloji fəaliyyətinin yerli-yataqlı faş edilməsi yolunda ilk sanballı cəhd adlandırır. Qeyd edib ki, müəllif özünün yeni kitabı ilə azərbaycanlı tarixçi alimlərə ölkəmizin uzaq və yaxın keçmişinin tədqiqinə necə yanaşmaq lazım olması nümunəsi göstərir. Müəllif tarixi faktlara əsaslanaraq yazır ki, ermənilərin mənfur xisleti, erməni şovinizmi, ekstremizmi və hərbi təcavüzü təkcə Səfəvilər dövlətində deyil, Qafqaz Albaniyasından başlamış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinə qədər davam edib, Azərbaycan ərazisində bu gün də davam edir.

Ermənilərin tarixini araşdırkən əldə olunmuş faktlar sübut edir ki, satqınlıq, casusluq, bədrəftarlıq, oğurluq, başqa millətdən olan insanları qəbul etməmək erməni xislətində konkret məqsədlərə nail olmağa yönəlmiş şüurlu hərəkatlardır. Müəllif elə ermənilərin öz mənbələrinə, o cümlədən orta əsr salnaməçiləri (Arakel Davrijetsi, Zəkəriyyə Kenakertsisi), habelə Rusiya və Qərb tədqiqatçılarının əsərlərinə istinad edir. Bu əsərlərdə göstərilir ki, Səfəvi dövlətinin hökmdarları erməni əhaliyə tolerant münasibət bəsləyib, dini etiqad və əmlak münasibətləri məsələlərində onlara tam sərbəstlik verib, onların ticarətlə məşğul olmasına maneçilik törətməyib, uzun müddət Avropa və Rusiya bazarlarına o dövrün ən gəlirlili mallarından biri olmuş Azərbaycan ipəyinin praktiki olaraq inhisarçı tedarükçüləri olmasına imkan veriblər. Akademik R.Mehdiyev yazır: **“Bunun müqabilində onlardan (ermənilərdən) yalnız vergiləri vaxtında ödəmək, qanunlara riayət etmək və hakimiyyətin iradəsinə tabe olmaq tələb edilirdi”.** Bu isə artıq başqa məsələdir ki, ermənilər bu cür xeyirxah münasibətin müqabilində adətli üzrə qədərbilməzlik göstərirdilər.

Məruzəçi, akademik R.Mehdiyevin təqdim olunan kitabındakı fikir və problemlər dairəsinin əslində zahirən görünüyündən geniş olmasına diqqət yönəldərək bildirib: **“Sırf elmi materialın şərh edilməsi ilə kifayətlənməyən alim respublikada humanitar elmlərin**

taleyinə görə narahatlıq keçirir, göstərir ki, bu elmlər təhlil, obyektiv tənqid metoduna keçməli, gərəksiz pafosa, sözcülüyə son qoyulmalıdır. Bu mövzu üzrə xarici arxiv mənbələrindən istifadə imkanının məhdud olması alimin həqiqətən sanballı elmi əsər yaratmasına mane olmayıb. Əminliklə demək olar ki, tarixi-fəlsəfi faktlarla zəngin olan bu kitab Azərbaycan tarixşünaslığında yeni səhifə açacaq”.

Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin şöbə müdiri, professor Kamil Allahyarov ermənilərin nə qədər riyakar və saxtakar olmalarını ən azı son 30 il ərzində xalqımıza qarşı törədilən olmanın cinayətlərdən yaxşı bildiyimizi, cinayətkar olduqları halda, özlərini dünyaya əzizlə, təcavüzə məruz qalan xalq kimi göstərmələrindən, hər şeyi dünyaya təhrif olunmuş şəkildə təqdim etmələrindən xəbərdar olduğumuzu söyləyib. Natiq əlavə edib ki, akademik Ramiz Mehdiyevin kitabının ilk ibrəti bundan ibarətdir ki, bizə bu erməni xislətinin tarixi köklərini nümayiş etdirir, əslində, bu məzənin daim onların mahiyyətində yaşadığını aşkarlayır. Ancaq dünya xalqlarının əksəriyyəti həqiqətlərdən xəbərsiz olduqlarına görə ermənilərin uydurduqları yalanlara inanırlar. Belə yalanları yaymaq işində isə ermənilər çox ustalaşıblar. Həm də onların çoxsaylı və güclü diasporları var. Hələ XV əsrdən başlayaraq ermənilər ticarət vasitəsilə Rusiyaya, Avropaya, Hindistana, hətta Çinə qədər yayılıblar. Ona görə də hələlik biz özümüz bu sahədə çox çalışmalı, bu barədə çoxlu kitab və məqalələr yazıb, xarici dillərdə çap etdirməliyik. Akademik Ramiz Mehdiyevin “Qriqorian kilsəsi Səfəvilər dövlətinə qarşı casusluq aləti kimi. XVII əsr - XVIII əsrin ilk dövrüdə” adlı kitabı da bu məqsədə xidmət edir.

Elmi sessiyanı yekunlaşdıran akademik Rafael Hüseynov görkəmli dövlət xadimi, akademik Ramiz Mehdiyevin “Qriqorian kilsəsi Səfəvilər dövlətinə qarşı casusluq aləti kimi. XVII əsr - XVIII əsrin ilk dövrüdə” kitabını zəngin arxiv materialları, mühüm tarixi qaynaqlar, hərtərəfli müqayisələr, dərin təhlillər əsasında yazılmış və tarixşünaslığımıza və geniş ölçüdə Azərbaycanşünaslığa bir töhfə olan əsər kimi dəyərləndirib. O, akademik R.Mehdiyevlə bu nöqtədə tam şərik olduğunu bildirib ki, bu qəbil müəkkəb, çoxşaxəli və çətin problemlərin araşdırılması üçün Şərq dillərini, Qərbi Avropa dillərini, habelə erməni dilini mükəmməl bilən mənbəşünasların yetişdirilməsinə və onların elmi potensialından layiqincə istifadə olunmasına ciddi ehtiyac var.

Bu monoqrafiyanın keçmişimizin unudulmuş, az tədqiq edilmiş, qaranlıq səhifələrində nə qədər vacib həqiqətlərin gizləndiyini əyani olaraq ortaya qoyduğunu söyləyən akademik Rafael Hüseynov kitabın tezliklə həm Azərbaycan dilində, həm də xarici dillərdə nəşr edilməsinin zəruri olduğunu söyləyib.

Belə bir inam ifadə edilib ki, akademik Ramiz Mehdiyevin bu əsəri milli tarixçiliyimizdə və cəmiyyətsünaslığında büsbütün yeni baxışları əks etdirən orijinal bir araşdırma olaraq yeni tədqiqatlar silsiləsinin meydana çıxmasına da etibarlı zəmin yaradır.